

Revistes d'arqueologia a Catalunya: l'aportació des de *Cota Zero*

Archaeological journals in Catalonia. The contribution of Cota Zero

El paper de les revistes d'arqueologia a Catalunya s'entén en el marc d'un procés de consolidació i professionalització de l'activitat arqueològica. En aquest context l'existència de canals de difusió més ràpids que les tradicionals publicacions en paper (monografies, miscel·lànies, etc.) va permetre realitzar i difondre en llengua catalana una varietat de publicacions diverses d'interès històric, arqueològic, artístic i científic. En aquest sentit la trajectòria d'una Revista com *Cota Zero*, amb 25 números publicats, permet entendre i valorar els principals reptes assolits i les principals limitacions dels darrers 30 anys de la divulgació de l'arqueologia catalana.

Paraules clau: Catalunya, arqueologia, revistes, divulgació.

The role of archaeological journals in Catalonia should be understood in the framework of a process of consolidation and professionalization of archaeological activity. In this context the existence of channels that offer a faster distribution than traditional paper publications (monographs, miscellaneous works, etc.) allows the creation and spread in Catalan of a variety of different publications of historical, archaeological, artistic and scientific interest. In this sense, the trajectory of a journal such as *Cota Zero*, with 25 published issues, allows us to understand and assess the main challenges and constraints attained during the last 30 years linked to the dissemination of Catalanian archaeology.

Keywords: Catalonia, Archaeology, journals, diffusion.

Introducció

Una revista és un projecte que, la majoria de vegades, es converteix en una empresa col·lectiva de marcat caràcter vital. Així doncs per la seva dinàmica, estructura i problemàtica, una revista d'arqueologia esdevé un doble projecte vital. Volem assenyalar aquesta particularitat en la mateixa introducció d'aquesta breu contribució ja que sense entendre la transformació de la disciplina arqueològica des de l'últim quart del segle xx i les dinàmiques canviants del món de les editorials no es pot entendre el sorgiment i l'èxit d'aquest tipus de format ni el seu impacte en la formació de les diverses generacions d'arqueòlegs catalans. En aquest sentit, l'arribada d'un nou número d'una revista d'arqueologia és sempre motiu de celebració i més encara si la xifra assoleix els 25 anys de treball i esforç constant com és el cas de la *Revista d'Arqueologia de Ponent*.

Per aquest motiu volem felicitar de nou la revista i l'equip humà que la fa possible, si bé el context polític, econòmic i també social no sempre facilitin la seva tasca i periodicitat.

No es pot fer una aportació crítica a les revistes d'arqueologia sense una definició prèvia del mateix concepte. Entenem per revista una publicació periòdica de format més petit que un diari però de major nombre de pàgines, millor qualitat de paper i sovint amb abundant il·lustració (segons el *Diccionari general de la llengua catalana* en la seva quarta entrada), o com a publicació periòdica amb escrits sobre diferents matèries o sobre una especialitat (DIEC). Aquesta senzill definició presenta una part pràctica complexa i variable on es desenvolupen unes dinàmiques variades i on un munt de persones interactuen defensant interessos diversos. És en aquest context on el treball de l'equip de direcció, el consell de redacció, el consell assessor i els col·laboradors, patrocinadors, dissenyadors, editors i impressors és vital. Encara que també ho és el de l'autor desinteressat que dóna sortida a les seves dades, sovint inèdites, amb finalitats acadèmiques o professionals, si bé amb un objectiu comú, el de facilitar la difusió de les dades, en aquest cas, arqueològiques.

Les revistes d'arqueologia a Catalunya: una demanda a mida

El concepte de publicació de divulgació científica en arqueologia i amb periodicitat té el seu màxim exponent en la revista *Ampúries: revista de arqueologia, prehistòria y etnografia* amb el primer número que surt a la llum al 1939 editada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya. Així doncs, sota els auspicis d'institucions principals com ara Administració, Museus i Universitats apareixen i es consoliden les publicacions de tipus periòdic de temàtica arqueològica i sempre lligades als principals poders fàctics i científics del moment.

Aquest és el cas de *Pyrenae*, fundada pel professor Joan Maluquer de Motes el 1965 per a donar difusió als investigadors del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Universitat de Barcelona. Si bé, en un context més general, ja existien

publicacions puntuals de temes d'arqueologia en altres revistes com és el cas del primer número de *l'Ausa*, revista del Patronat d'Estudis Osonencs, l'any 1952.

El desenvolupament d'aquest tipus de treballs permet el sorgiment d'una nova revista editada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya, la revista *Cypsela*, al 1976, amb un primer número sobre la prehistòria i protohistòria al Prepirineu on es feia també una crònica del I Congrés d'Arqueologia de Puigcerdà i per tant s'estructuraven algunes de les plataformes de difusió de l'arqueologia catalana que encara són vives avui en dia.

Des de principis dels anys 1980, però, una nova demanda, l'estructuració del sistema de subvencions i les possibilitats en el camp de l'edició de crear nous formats permeten l'increment del nombre de publicacions. Aquest és el cas de la revista *Empúries* (1983-2007) també editada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya. O en l'àmbit acadèmic cal destacar la revista *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (1981), on la presència d'articles d'interès arqueològic hi és parcialment present. És en aquest moment que apareix una altra plataforma de divulgació com la *Tribuna d'Arqueologia* iniciada el curs 1982-1983 i amb continuïtat des de llavors. És també en aquest context que una altra iniciativa, *Cota Zero*, es va forjar. El número 1 va aparèixer el maig de 1985. Poc després, altres revistes associades a col·lectius d'arqueòlegs es fan presents en aquest àmbit. Volem destacar els treballs de la revista *Limes, Revista d'Arqueologia* el 1991 o la *Gala, Revista d'Arqueologia i Antropologia* al 1992, entre moltes. Altres revistes amb publicacions d'àmbit històric i arqueològic també sorgeixen simultàniament a aquestes, és el cas de *Miscel·lània Penedesenca* 1978-1997 o és el cas de la revista *Urtx, Revista cultural de l'Urgell* (1991) entre moltes d'altres i centrades en els estudis d'àmbit local i regional.

Més recentment altres institucions han donat cobertura a la dada arqueològica. És el cas del *Quarhis* (Quaderns d'Història de la ciutat) de 2005, hereus dels *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad* (1960) i que són una evidència de l'èxit i la necessitat d'aquest tipus de publicacions i de la seva periodicitat. Destaca l'aparició de revistes de temàtica específica com la *Revista Catalana d'Arqueologia Medieval* (2005) o les revistes sorgides per iniciativa dels estudiants de les universitats catalanes com és el cas de la revista *Estrat Crític* (2007) i *ExNovo*, revista d'història i humanitats (2005).

En general, les dificultats d'editar en els terminis establerts, juntament amb els problemes de finançament i les dificultats de trobar col·laboradors i autors, fan que molt poques de les revistes mencionades puguin mantenir els requisits per a una valoració i puntuació alta dins les revistes científiques d'àmbit nacional i internacional. Aquest tema està àmpliament detallat en altres articles del mateix dossier, per tant no serà tractat aquí de forma extensa. Només ressenyarem que aspectes com la llengua d'edició (català) i complir els requisits demanats són uns barems que considerem més quantitius que qualitius i per tant revisables.

Cota Zero: gestió, estructura i formació d'una revista d'arqueologia independent

Sota el paraigua de l'administració i altres institucions científiques s'han produït i editat la major part de les revistes d'arqueologia del país. En aquest apartat volem testimoniar l'existència d'altres models, en el seu origen més centrats en l'àmbit de cooperativisme i consolidats a través de la figura del soci que segueix els criteris establerts pel teixit associatiu de l'àmbit de l'arqueologia. En aquest sentit, *Cota Zero* ha estat una revista d'autofinançament i autogestió completa i per tant considerada una revista d'arqueologia independent.

La revista *Cota Zero* neix de la inquietud d'un col·lectiu d'arqueòlegs, futurs professionals i professors d'universitat, davant la necessitat de difondre la disciplina arqueològica des de diverses perspectives i en llengua catalana, en un esforç per facilitar l'accés del lector en uns moments en què a la mateixa universitat les llengües estrangeres eren poc habituals. Per una banda, la de donar a conèixer les novetats de la recerca arqueològica, inferir en les noves tendències teòriques i metodològiques i, per l'altra banda, mostrar treballs científics d'interès realitzats tant a la Península Ibèrica com en l'àmbit internacional. Aquesta estructura es va mantenir al llarg dels 25 anys de la revista, però sempre va intentar conservar com a objectiu principal la formació arqueològica tant per a estudiants com professionals així com per a un públic més general, interessat en la matèria.

En els criteris de definició formal dels continguts de la revista es va decidir optar, des dels inicis, per un dossier temàtic que permetés estimular el debat de l'arqueologia científica. Aquests dossiers estaven coordinats per especialistes que demanaven la col·laboració a prestigiosos investigadors internacionals. Els resultats bibliomètrics estan publicats al darrer número de la revista (*Cota Zero*, 2010 n. 25) però considerem que fer un recordatori temàtic és important per entendre les problemàtiques que ha abordat la disciplina arqueològica els darrers anys. La introducció de l'arqueologia urbana, l'arqueologia del paisatge, teoria arqueològica o els estudis bioarqueològics i arqueomètrics queden àmpliament recollits en els títols dels dossiers publicats següents:

- Cota Zero* 1 (1985): Arqueologia urbana i patrimoni.
- Cota Zero* 2 (1986): Els rituals de la mort a l'antiguitat.
- Cota Zero* 3 (1987): Megalitisme: arquitectura i societat.
- Cota Zero* 4 (1988): Mètodes científics aplicats a la reconstrucció paleoambiental de la prehistòria.
- Cota Zero* 5 (1989): Paleoantropologia.
- Cota Zero* 6 (1990): L'arqueologia dels poblats medievals abandonats.
- Cota Zero* 7 (1991): Agricultura: orígens, adopció i desenvolupament.
- Cota Zero* 8 (1992): 10 anys d'arqueologia a Catalunya 1980-1990.
- Cota Zero* 9 (1993): Agricultura: orígens, adopció i desenvolupament (2a part).
- Cota Zero* 10 (1994): Hàbitat i habitació a la protohistòria de la Mediterrània Nord-Occidental.

- Cota Zero* 11 (1995): Arqueozoologia, economia i societat.
- Cota Zero* 12 (1996): Estratègies alimentàries en el passat.
- Cota Zero* 13 (1997): La metal·lúrgia a l'antiguitat.
- Cota Zero* 14 (1998): Teoria en arqueologia.
- Cota Zero* 15 (1999): Arqueologia, patrimoni i societat.
- Cota Zero* 16 (2000): Art rupestre: investigació i conservació.
- Cota Zero* 17 (2002): Les restes lítiques en contextos arqueològics: estudi, interpretació i aplicacions.
- Cota Zero* 18 (2003): Miquel Tarradell: quaranta anys de les arrels de Catalunya.
- Cota Zero* 19 (2004): Paleodemografia.
- Cota Zero* 20 (2005): Món rural i paisatge a l'època romana.
- Cota Zero* 21 (2006): Arqueologia i isòtops estables.
- Cota Zero* 22 (2007): Cinquanta anys de la mort de Vere Gordon Childe.
- Cota Zero* 23 (2008): Els estudis de la ceràmica: noves perspectives.
- Cota Zero* 24 (2009): Arqueologia experimental.
- Cota Zero* 25 (2010): 25 anys de *Cota Zero*, 25 autors, 25 perspectives.

Aquests temes monogràfics s'iniciaven amb un *editorial*, seguit d'un breu espai, el *noticiari arqueològic* on es feia un recull de les dades d'intervencions arqueològiques aportades per la Generalitat de Catalunya. Aquest apartat volia complementar les dades aparegudes a la *Tribuna d'Arqueologia* i se centrava en una breu exposició dedicada al noticiari arqueològic, on amb 2 o 4 articles s'exposaven breument els principals resultats de jaciments recentment excavats, remarcant la seva singularitat. La revista es complementava amb un apartat denominat *col·laboracions especials* centrat en la metodologia, historiografia i pensament arqueològic a escala internacional. I un darrer dedicat a les notes bibliogràfiques on es feia una ressenya de les tesines de llicenciatura i tesis doctorals de les universitats catalanes.

En aquest sentit l'aparició d'una revista amb un criteri temàtic estructurat permetia donar peu a les demandes sorgides però dificultava el que era l'acceptació d'articles, ja que principalment es tractava d'articles d'encàrrec, sol·licitats personalment a especialistes i difícilment avaluable.

Els articles eren acceptats en la llengua original dels autors i eren traduïts per arqueòlegs amb coneixements de la llengua a traduir. Aquest treball complementari es va considerar molt important en les tasques de difusió i accessibilitat de la revista. El suport de maquetació i edició es va realitzar a través d'Eumo Editorial. Eumo es crea al 1979, dos anys després de la fundació de l'Escola Universitària de Mestres d'Osona. Va sorgir per donar suport a la demanda de difusió dins l'àmbit de la recerca i va quedar vinculada a la Universitat de Vic fins a la seva absorció pel grup Editorial 62 al 2011, per a reestructurar-se de nou al 2015, quan va passar a dependre de la Fundació Universitària Balmes i la societat Nou Grup Editorial, i manté la publicació de llibres educatius dins l'àmbit acadèmic, que sobrepasa l'universitari.

Així doncs, la revista va ser maquetada i editada per Eumo, que es feia càrrec també de la distribució als socis, intercanvi bibliotecari i redistribució als punts de venda. És en aquest darrer apartat on des del nostre parer, i de manera generalitzada, la tasca de distribució de les revistes d'arqueologia ha estat obsoleta i nefasta. La seva situació en el límit de la revista científica i de difusió no ha permès una distribució comercial òptima per assegurar la continuïtat de la revista i el fet d'aparèixer un, dos o tres números a l'any les fan poc atractives per als grups de distribució. L'etiquetatge del producte fora de l'àmbit acadèmic i dels socis així com la falta d'unes xarxes de comercialització més sensibilitzades amb aquesta problemàtica, doncs, no han permès que moltes persones interessades accedissin a la revista. Aquest comentari és una autocrítica feta des del consell de redacció de la revista però, per desgràcia, extrapolable.

El següent gran pas en la difusió de la revista va ser la introducció del suport digital, en sistema gratuït i amb el màxim exponent de la plataforma Racó. Una iniciativa dissenyada al 2001 i posada en servei al 2006 (Pons, Serra 2006. Racó (en línia): revistes catalanes amb accés obert. Barcelona, CBUC) que permet consultar el repositori d'accés obert de revistes científiques, culturals o erudites editades a Catalunya o en català. En aquest cas l'accés gratuït a la revista pot tenir fins a dos anys de carència, per tal de facilitar la venda de la publicació durant aquest espai de temps, al nostre entendre limitat. Al mateix temps que, a escala internacional, esdevé comú i factible accedir als continguts totals o parcials d'una revista científica des d'una plataforma de compra *on line*. Aquesta opció, que ha resultat exitosa i òptima en els darrers 10 anys, té però les seves dificultats d'introducció en l'àmbit de gestió institucional, parcialment o totalment subvencionada, amb la qual es realitzen les revistes d'àmbit català.

Tot i així, entenem que una publicació periòdica d'arqueologia que s'autofinanci és possible, ja que *Cota Zero* ho va demostrar durant 25 anys, si bé una revista d'arqueologia amb personal remunerat estable, on els autors siguin també renumerats i amb un marge de benefici important és una quimera. Cal assenyalar però que aquest model és el que dona més llibertat científica en l'acceptació i publicació d'articles i no és exclouent. El propi món editorial és un mirall a gran escala de les dinàmiques que acaben predominant fins al present, el món de l'edició. I aquest, al nostre entendre, encara no ofereix un panorama reconfortador per als directors, secretaris i membres dels consells de redacció de les revistes catalanes.

Noves perspectives: revistes d'arqueologia sí i sempre però per a què?

No es pot fer una proposta de noves perspectives sense comentar el potencial del suport digital que fa més de 10 anys que acompanya la recerca científica, i dins aquesta, la recerca arqueològica.

Les noves facilitats digitals (accessibilitat, compres banca *on line*, gestors de textos i plataformes d'emmagatzematge de dades...) ens permeten pensar en

un ràpid accés a les dades. Aquest fet és totalment cert ja que amb un determinat accés als recursos digitals pots accedir a un volum de dades i publicacions ingents.

Aquestes facilitats digitals, al mateix temps ens poden fer pensar en una simplificació de la tasca editora i per tant una menor inversió de temps i de la dedicació que implica la realització d'una revista d'arqueologia. Si bé aquest punt de vista es pot considerar optimista és totalment fals, ja que la dedicació (temps, energia, contactes i esforços) dels autors i membres de la revista és la mateixa o lleugerament superior, ja que es dobla la versió paper amb una versió digital.

Aquesta implementació de les noves eines digitals ha permès reorientar la recerca i crear noves eines per als indicadors bibliomètrics i de consulta i accessibilitat als articles. És a partir d'aquests criteris que s'estableixen part dels mesuradors quantitius dels índexs d'impacte que atorguen les etiquetes de qualitat i que regeixen l'interès (no científic ni social) d'una aportació o article en una revista.

En aquest sentit l'accessibilitat i la difusió de les dades i metadades generades per als investigadors i professionals ha de passar, com en tot procés, per una fase d'estabilització, avaluació i valoració dels recursos disponibles. Així doncs estem treballant en uns formats híbrids (paper *versus* digital, àmbit regional *versus* internacional, llengua *versus* capacitat de difusió). Una focalització de les energies, que no deixen de ser humanes, i que ens dirigeixen a preguntar-nos si més enllà de la transferència i difusió d'unes dades (siguin arqueològiques o no) es pot transmetre amb la mateixa força la capacitat formadora que han tingut aquestes revistes d'arqueologia arreu del territori.

Per altra banda, és clar que aquest tema no resol la resta de les problemàtiques de la disciplina arqueològica, sinó que actua com un element més que ens empeny a la definició i la pròpia reorientació de la professió, potser de les més interdisciplinàries que existeixen.

Entenem que la valoració social i la rendibilització científica d'aquestes contribucions passa per la necessària acceptació del col·lectiu al qual van dirigides. Segurament els arqueòlegs som un dels col·lectius més crítics amb la pròpia producció científica, això és positiu sempre que la disciplina en surti beneficiada i no només alimentis suspicàcies passatgeres. No hi ha paral·lels a escala europea ni mundial per a una dinàmica òptima, enriquidora i vàlida per a la valoració i positivació de la producció científica. En tot cas, això no vol dir que no sigui factible. És aquesta també una tasca de tipus vital (de vida) i al mateix temps col·lectiva i sobretot intergeneracional.

Anna Gómez Bach
Walter Cruells

SAPPO-GRAMPO. Departament de Prehistòria. Ed. MRA
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Cerdanyola del Vallès
anna.gomez@uab.cat
walter.cruells@uab.cat